

Agnieszka Borowska¹
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

Stan i perspektywy rozwoju pszczelarstwa w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem miodów regionalnych²

The state and perspective of the development of beekeeping in Poland with particular regard to regionally specific honey

Synopsis. Artykuł jest próbą przedstawienia podstawowych informacji na temat stanu i perspektyw rozwoju pszczelarstwa na obszarach wiejskich w Polsce, z uwzględnieniem specyfiki i problematyki miodów regionalnych. Ponadto omawia dotychczasowe korzyści, jak i potencjalne zagrożenia wynikające z początkowej fazy tworzenia się niszowego rynku tejże żywności w kraju.

Słowa kluczowe: pszczelarstwo, miód, obszary wiejskie.

Abstract. The article attempts to present the present situation and the basic information about the state and perspectives of the development of beekeeping in rural areas in Poland with regard to the regional honey varieties. It describes the past and future potential dangers resulting from the initial phase of creation of a niche alimentation market.

Key words: beekeeping, honey, rural areas.

Wprowadzenie

Pszczelarstwo jest bardzo ważne dla produkcji rolniczej z uwagi na funkcję, jaką spełniają pszczoły. Zapylają one kwiaty upraw entomofilnych, zapewniając ich odpowiednie plony oraz wpływają na bioróżnorodność środowiska naturalnego. Według danych Oddziału Pszczelarstwa w Puławach, coroczne korzyści dla rolnictwa z samego zapylania rzepaku w Polsce szacowane są w granicach 600-700 mln złotych, natomiast dla upraw sadowniczych wynoszą powyżej 3 mld złotych [Semkiw i Ochał 2010; Semkiw 2007]. Około 1/3 produkcji roślinnej w rolnictwie wytwarzana jest dzięki zapyleńiu przez owady. Natomiast straty w gospodarce w Polsce wynikające z niedostatku rodzin pszczelich szacowane są na około 2,5-3 mld złotych rocznie [Semkiw i in. 2007]. Gospodarka pasieczna nie sprowadza się tylko do produkcji miodu. Na rynku mają także znaczenie inne produkty pszczelarskie, takie jak mleczko pszczele, wosk, kit pszczeli (propolis), jad pszczeli, czy pyłek kwiatowy oraz pierzga. W Polsce głównym źródłem dochodu dla pszczelarzy jest miód, natomiast inne produkty pszczele pozyskiwane są w niewielkich ilościach [Cichoń i Wilde 1996].

¹ Dr inż., email: agnieszka_borowska@sggw.pl.

² Praca naukowa zrealizowana w ramach projektu badawczego (grantu habilitacyjnego Nr 3745/B/H03/2011/40), który został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Miód pszczeli był cenionym przedmiotem zbieractwa już od najwcześniejszych czasów rozwoju ludzkości. Jest on wytwarzany przez pszczołę miodną³ (*Apis mellifera* L.) z przerabianych przez nią soków roślinnych, nektaru i spadzi [Gałuszka 1998]. Warunki klimatyczne panujące na terenach obecnej Polski były od dawna zbyt ostre dla uprawy winorośli, dlatego też, jak podaje Wojtacki (1984), przy ogromnych połaciach występujących tu puszczy i borów będących jednocześnie doskonałą bazą miododajną dla pszczół, miód stał się najstarszym produktem używanym przez naszych przodków do słodzenia potraw, zaś wytwarzane przy jego użyciu miody pitne i piwo miodowe stały się najstarszymi i popularnymi trunkami [Wojtacki 1982; Mruk 1987]⁴. Miód posiada liczne właściwości, zarówno lecznicze, jak i odżywcze. Jednak charakteryzuje się on sezonowością produkcji. Wiele czynników warunkuje stan i rozwój pszczelarstwa w poszczególnych krajach. Wśród nich można wymienić takie przesłanki, jak tradycje, nawyki, zamiłowanie do pszczelarstwa, a także stopień jego rozwoju i samej specjalizacji. Ponadto ważne są czynniki społeczno-ekonomiczne, wynikające z poziomu i struktury konsumpcji, jak i określające opłacalność. Niewątpliwie silne związki istnieją między poziomem produkcji w danym roku a warunkami atmosferycznymi panującymi podczas wegetacji roślin i zbioru nektaru czy pyłku.

Cel pracy, materiał źródłowy i metody badawcze

Celem artykułu jest próba przedstawienia zmian zachodzących w pszczelarstwie w Polsce w latach 2000-2010, ze szczególnym uwzględnieniem miodów regionalnych posiadających unijne oznaczenia geograficzne. W opracowaniu wykorzystano podstawową literaturę w zakresie obranego do analizy przedmiotu badań. Materiał stanowiły wtórne źródła informacji, w tym roczniki statystyczne GUS, raporty oraz ekspertyzy Oddziału Pszczelnictwa w Puławach Instytutu Sadownictwa i Kwiaciarstwa im. S. Pieniążka w Skierniewicach, materiały Polskiego Związku Pszczelarstwa (PZP). Zaprezentowane informacje dotyczą jedynie kwestii odnoszących się do podstawowych, ogólnych zagadnień w zakresie pszczelarstwa i produkcji miodu, zwłaszcza miodów regionalnych posiadających oznaczenia unijne. W opracowaniu wykorzystano metodę opisową, aczkolwiek materiał reprezentuje także aspekty porównawcze. Należy w tym miejscu wspomnieć o pewnej trudności w analizie obranego zagadnienia. Otóż problem w tym, że w Polsce nie ma aktualnej bazy danych umożliwiającej monitorowanie zmian bieżących zachodzących w pszczelarstwie. Dostępne informacje pochodzą z różnych źródeł (często nieporównywalnych). Dane z PZP dotyczą pszczelarzy zrzeszonych w związku, zatem nie obejmują pozostałych producentów prowadzących pasieki. Natomiast bardziej dokładne oszacowania podawane są przez powiatowych lekarzy weterynarii, aczkolwiek i w tym przypadku, jeśli pszczelarz nie zgłosi zaistniałych zmian w pasiece, można spodziewać się

³ Oblicza się, że do wytworzenia 1 kg miodu zbieraczki muszą zebrać tyle nektaru, ile przeciętnie wydziela go np. 225 600 kwiatów lipy drobnolistnej, 736 800 kwiatów rzepaku ozimego czy 2 133 600 kwiatów facelii błękitnej. Wymaga to wykonania przez nie od 80 do 160 tys. lotów. Przeciętna rodzina pszczoły miodnej, w naszej strefie klimatycznej, w sezonie letnim liczy ponad 50 tys. osobników.

⁴ Miód pitny był w Polsce znany jeszcze przed wprowadzeniem chrześcijaństwa (Gloger). Kiedy do Polski sprowadzono zakonników, wyrabiających wina, przejęli oni część produkcji miodów pitnych. Z tego okresu wywodzi się cały arsenał przepisów i sekretów wyrobu miodów, np. benedyktyński, kapucyński i in.

niepełnych danych dotyczących sektora pszczelarskiego. Dlatego też, mając na względzie powyższe utrudnienia skorzystano ze statystyki GUS.

Pszczelarstwo w Polsce w latach 2000-2010

Jak podkreślają eksperci, współcześnie pszczelarz powinien posiadać specjalistyczną wiedzę, umiejętności i doświadczenie, aby prowadzić efektywną gospodarkę pasieczną oferującą konsumentowi produkty, w tym miód o wysokich parametrach jakościowych. Nabywca, który decyduje się nabyć bezpośrednio od pszczelarza miód, jest skłonny zapłacić za niego więcej, licząc na spełnienie swoich oczekiwań [Wilde 1995]. Według GUS w 2009 r. łączna liczba pszczelarzy prowadzących gospodarkę pasieczną wynosiła 38916 osób⁵, w tym 71,2% było zrzeszonych w Polskim Związku Pszczelarskim, zaś pozostałe 28,8%, czyli 11,2 tys. pszczelarzy funkcjonowało poza związkiem (tab. 1). Ogólna liczba posiadanych przez nich rodzin pszczełich jest wielkością szacunkową [Gerula, Węgrzynowicz i Semkiw 2007]. Około 3/5 rodzin pszczełich jest w posiadaniu pszczelarzy mających własne gospodarstwa rolne, pozostałe należą do osób niezwiązanych zawodowo z rolnictwem (tab. 2). Bazując na statystyce GUS, od 2003 r. obserwujemy spadek łącznej liczby pszczelarzy prowadzących gospodarkę pasieczną, jednak przyrasta odsetek osób zrzeszonych w związku. Według rejestrów powiatowych lekarzy weterynarii funkcjonowało w 2009 r. w kraju zaledwie 237 pszczelarzy posiadających powyżej 150 rodzin pszczełich. Osoby te klasyfikowane są jako pszczelarze zawodowi. Można skonstatować, że w polskim pszczelarstwie mamy zaledwie 0,53% pszczelarzy spełniających te kryterium.

Tabela 1. Liczba pszczelarzy w Polsce w latach 2000-2009

Table 1. Bee-keepers in Poland in the years 2000-2009

| Pszczelarze | Rok | | | | | | | | |
|--------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| | 2000 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 |
| Ogółem | 40381 | 40493 | 42780 | 39894 | 36636 | 38536 | 40486 | 39018 | 38961 |
| Zrzeszeni | 26432 | 28112 | 28867 | 29375 | 27104 | 29786 | 29480 | 27869 | 27758 |
| Niezrzeszeni | 13949 | 12381 | 13913 | 10519 | 9532 | 9750 | 11006 | 11149 | 11203 |

Źródło: [Rocznik... 2010].

FAO ocenia, że na świecie występuje około 62 mln rodzin pszczełich, z tego w UE-27 11,8 mln rodzin. W Polsce w ostatnich czterech dekadach uległa znaczącej zmianie liczba rodzin pszczełich. Do połowy lat 70. kształtowała się ona w granicach 1350 tys., a od 1975 r. systematycznie wzrastała, by dziesięć lat później wynieść ponad 2,6 mln (1985 r.). W kolejnych latach notowano jej spadek do niespełna 728 tys. w 2000 r. W okresie 2001-2009 liczba pni wahała się od +12% do -12% w stosunku do roku poprzedniego. A zatem w latach 1985-2019 liczba rodzin pszczełich uległa zmniejszeniu o około 1,5 mln, co ma swoje konsekwencje w realizacji potrzeb zapyłania roślin entomofilnych. W Polsce

⁵ Według danych pochodzących od powiatowych lekarzy weterynarii do końca października 2009 r. ogólna liczba pszczelarzy, czyli podmiotów zajmujących się utrzymaniem pszczoł, wynosiła w Polsce 44 999 osób, najwięcej w woj. małopolskim (5356), lubelskim (4930) i podkarpackim (4272), a najmniej w woj. podlaskim (1155) i opolskim (1367) [Semkiw i Ochał 2010].

występuje wyraźne zróżnicowanie regionalne co do rozmieszczenia rodzin pszczelich. Najwięcej występuje ich we wschodnich województwach, zwłaszcza w lubelskim (104 tys. w 2009 r.), warmińsko-mazurskim (99,5 tys.) i podkarpackim (74 tys.) (tab. 3), zaś najmniej w województwach opolskim i śląskim, gdzie ich liczba nie przekracza odpowiednio 21,8 tys. oraz 32,9 tys. pni pszczelich. W województwie zachodniopomorskim, łódzkim, lubuskim w latach 2000-2009 liczba pni pszczelich nie przekroczyła 37,6 tys., a w pomorskim 39,6 tys. W tym okresie pszczelarze w woj. podlaskim podwoili liczbę rodzin pszczelich, zaś w lubelskim nastąpił wzrost o 50%. W czterech województwach spadła liczba roi, znacząco w kujawsko-pomorskim (o 22%), a w granicach od 16% w woj. śląskim, pomorskim do 19% w świętokrzyskim. Liczba rodzin pszczelich zmienia się w trakcie roku. Istotne straty wynikają [Semkiw, Gerula i Węgrzynowicz 2007] w głównej mierze z kilku czynników.

Tabela 2. Rodziny pszczele w Polsce w latach 2000-2009, szt.

Table 2. Bee families in Poland in the period 2000-2009, trunks

| U pszczelarzy | Rok | | | | | | | | |
|----------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| | 2000 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 |
| Ogółem | 838344 | 925941 | 949190 | 930066 | 827419 | 843319 | 859944 | 857764 | 870070 |
| Zrzeszonych | 614164 | 757531 | 746839 | 788582 | 702346 | 737376 | 722771 | 717061 | 711169 |
| Niezrzeszonych | 224180 | 168410 | 202351 | 141484 | 125073 | 105943 | 137173 | 158703 | 158901 |

Źródło: [Rocznik... 2010].

Po pierwsze wynika to z niekorzystnych warunków zimowania, czego przyczyną mogą być nieodpowiednie przygotowanie, niedobór lub brak zapasów pokarmu, jego niedostateczna jakość, a także strata matek pszczelich. Sezonowo straty mogą wynikać z wystąpienia chorób w pasiekach, czy zatrucia lub podtrucia pszczół spowodowanych niewłaściwym stosowaniem środków ochrony roślin w rolnictwie. Innymi, równie ważnymi przyczynami mogą być działania pszczelarzy likwidujących gospodarstwa pasieczne z powodu podeszłego wieku, czy też rosnących kosztów zmniejszających opłacalność produkcji, a także z braku własnych środków na doinwestowanie pasieki. Pomimo tych niekorzystnych zjawisk, na uwagę zasługuje fakt wzrostu w wielu województwach liczby rojów pszczelich. Do ważniejszych czynników, które miały znaczący wpływ na rosnące zainteresowanie gospodarką pasieczną na tych obszarach należy wymienić chociażby sprawnie funkcjonujące struktury związkowe pszczelarzy, mogące się pochwalić nawet ponad pięćdziesięcioletnią tradycją istnienia, dobrze rozwiniętą współpracę i dostępne zaplecze dydaktyczno-naukowe, dostępność na rynku oraz możliwość zakupu wysokiej jakości sprzętu pasiecznego, a także jego koszty zakupu w relacji do ceny miodu sprzedawanego przez pszczelarza.

Od kilku sezonów organizacje zrzeszające pszczelarzy informują o intensywnym słabnięciu rodzin pszczelich, a co gorsza ich ginieciu. Dotychczas straty rodzin pszczelich odnotowywane podczas zimy lub wczesnej wiosny wynosiły około 10% stanu i były zazwyczaj możliwe do wyrównania. W ostatnich sezonach, zwłaszcza sezonie 2007/08, straty wyniosły już blisko 1/3 rodzin pszczelich. Według specjalistów zjawisko giniecia pszczół różni się od dotychczasowych okresem występowania, skalą oraz objawami, jakie mu towarzyszą [Semkiw i Ochał 2010]. Podkreślają tu nasilenie sytuacji w sezonie lub jesienią, różne wielkości giniecia w samej pasiece, jak i jego zasięgu itd. W literaturze przedmiotu szacuje się, że straty wynikające z braku wystarczającej liczby rodzin

pszczelich w gospodarce Polski wynoszą około 2,5-3 mld złotych. A sama wartość nasion oraz owoców, które zawiązałyby się dzięki zapyleniu przez pszczoły w danym roku, jest ponad 20-krotnie większa niż łączna wartość produktów pszczelich powstałych w danym sezonie z krajowej gospodarki pasiecznej.

Tabela 3. Liczba pni pszczelich w Polsce w latach 2000-2009, szt.

Table 3. Number of trunks in Poland in the period 2000-2009

| Województwo | Rok | | | | | | | | | |
|---------------------|-------|-------|-------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 |
| Dolnośląskie | 52166 | 53960 | 56520 | 75093 | 75200 | 78605 | 63420 | 71000 | 70553 | 67860 |
| Kujawsko-pomorskie | 37632 | 36458 | 34203 | 29906 | 39754 | 40119 | 41927 | 38320 | 34568 | 29487 |
| Lubelskie | 70000 | 85000 | 84391 | 103350 | 110143 | 141262 | 122397 | 121883 | 131300 | 104872 |
| Lubuskie | 26813 | 35066 | 38106 | 29676 | 39855 | 37753 | 37132 | 31331 | 30028 | 30050 |
| Łódzkie | 25120 | 26500 | 27000 | 23350 | 23400 | 31560 | 31800 | 34000 | 35000 | 35500 |
| Małopolskie | 64000 | 66000 | 66800 | 72040 | 71550 | 73091 | 67542 | 69014 | 64720 | 66580 |
| Mazowieckie | 57514 | 58300 | 58300 | 59000 | 60000 | 58315 | 59000 | 39710 | 39615 | 61600 |
| Opolskie | 17388 | 20291 | 20404 | 15619 | 17829 | 18000 | 20000 | 21700 | 19500 | 20000 |
| Podkarpackie | 56099 | 67536 | 72513 | 65000 | 69037 | 68880 | 79020 | 62968 | 72110 | 74260 |
| Podlaskie | 18944 | 18940 | 18044 | 18078 | 19100 | 20784 | 20200 | 38000 | 36500 | 37920 |
| Pomorskie | 46850 | 38000 | 38060 | 31045 | 31100 | 36049 | 39500 | 39500 | 38000 | 38700 |
| Śląskie | 32800 | 30500 | 29800 | 28400 | 28400 | 28100 | 27500 | 27100 | 26300 | 27600 |
| Świętokrzyskie | 44422 | 46660 | 48000 | 48400 | 48300 | 46800 | 43450 | 43550 | 37949 | 36032 |
| Warmińsko-mazurskie | 77239 | 77240 | 50530 | 79765 | 83600 | 84340 | 85046 | 102426 | 101069 | 99452 |
| Wielkopolskie | 67324 | 74881 | 74499 | 66146 | 68589 | 70455 | 80993 | 85172 | 85160 | 84900 |
| Zachodniopomorskie | 33000 | 33150 | 33000 | 33200 | 33000 | 33000 | 34500 | 34600 | 37564 | 36375 |

Źródło: opracowanie wewnętrzne GUS 2011.

Charakterystyczną cechą pszczelarstwa w Polsce jest dominacja niskotowarowych gospodarstw pasiecznych, a także ekstensywny ich charakter. Duże rozdrobnienie (średnia wielkość pasieki wynosi około 27 rodzin pszczelich), amatorski charakter oraz to, że jest ona przekazywana z pokolenia na pokolenie, staje się istotną barierą dynamicznej perspektywy rozwoju pszczelarstwa. Z danych statystycznych wynika, że w latach 2000-2010 około 97% pasiek w kraju stanowiły pasieki małe i średnie, posiadające łącznie do 80 rodzin pszczelich. Przekroczenie tej liczby nakłada obowiązek na pszczelarza rejestracji tego rodzaju działalności jako działu specjalnego produkcji rolnej i płacenie adekwatnych podatków. Niewielki jest zatem w kraju odsetek wyspecjalizowanych gospodarstw pasiecznych, a jeszcze mniejszy tzw. pasiek zawodowych liczących według przepisów unijnych powyżej 150 rodzin pszczelich (tab. 4). Według danych PZP powyżej 150 rodzin pszczelich posiadało 237 pszczelarzy, którzy utrzymywali 59,7 tys. rodzin pszczelich, czyli przeciętna pasieka liczyła 252 rodziny. W związku z powyższą sytuacją nie należy spodziewać się w najbliższej przyszłości dynamicznego rozwoju branży pszczelarstwa. Zwłaszcza, że dominują pszczelarze, którzy przekroczyli 50 rok życia i stanowią ponad 60% zrzeszonych w Polskim Związku Pszczelarskim. Niewielki jest odsetek pszczelarzy młodych, poniżej 35 roku życia. Stanowią oni 1/10 zbiorowości.

W Polsce występuje nierównomierne tzw. napszczelenie, które wyniosło około 3,6 rodzin pszczelich na 1 km². Dla przykładu największe napszczelenie wśród krajów UE-27 występuje w Grecji i przekracza tam poziom 10,5 rodziny/km², najniższe jest natomiast w

Finlandii, W. Brytanii, Irlandii, Szwecji, Litwie, Łotwie, gdzie jest do 0,8 rodziny/km² [Bee... 2008]. W Unii Europejskiej najczęściej rodzin pszczelich występuje w Hiszpanii (2,3 mln), Grecji (1,3 mln) oraz Francji (1,1 mln), a także w Polsce. Przeciętna wielkość pasieki wynosiła dotychczas w Hiszpanii (92 rodziny), natomiast w Grecji jest to 62 rodziny, przy około 27 rodzinach w Polsce, podczas gdy średnia dla UE wynosi 21 pni. Dane te pośrednio informują o potencjalnej produkcji miodu. Bowiem na poziom produkcji z jednej rodziny pszczelej ma wpływ kilka czynników, między innymi: współczynnik napszczelenia, obecność dobrych warunków pogodowych i pożytkowych, długość sezonu pszczelarskiego etc. Szacuje się, że światowa produkcja miodu naturalnego wynosiła w 2009 r. około 1,5 mln ton, z czego 355 tys. ton wytworzono w Europie, podczas gdy w UE-27 około 203 tys. ton. W Unii najczęściej miodu produkuje Hiszpania (około 32 tys. t), Węgry (22 tys. t), Rumunia (20 tys. t) i Niemcy (19 tys. t), podczas gdy Polska plasuje się na siódmej pozycji z wolumenem produkcji wynoszącym 14 tys. ton w pasiece.

Tabela 4. Struktura zbiorowości pasiek w województwach według liczby posiadanych pni w 2007 r., %

Table 4. Distribution of apiaries in voivodeships by size (number of trunks) in 2007, %

| Województwo | Liczba pni pszczelich w gospodarstwie | | | | | | | | |
|---------------------|---------------------------------------|-------|---------|---------|---------|---------|-----------|-----------|--------------|
| | 1 - 4 | 5 - 9 | 10 - 19 | 20 - 29 | 30 - 49 | 50 - 99 | 100 - 199 | 200 - 299 | 300 i więcej |
| Dolnośląskie | 3,4 | 3,0 | 10,9 | 6,0 | 27,1 | 43,3 | 2,8 | 0,7 | 2,8 |
| Kujawsko-pomorskie | 4,2 | 6,1 | 12,3 | 15,5 | 7,7 | 27,0 | 2,2 | 11,6 | 13,4 |
| Lubelskie | 3,1 | 4,0 | 11,8 | 7,8 | 17,2 | 34,3 | 13,1 | 2,4 | 6,3 |
| Lubuskie | 4,9 | 4,5 | 8,1 | 5,0 | 36,0 | 26,1 | 2,6 | 0,0 | 12,8 |
| Łódzkie | 6,0 | 16,7 | 9,3 | 11,1 | 20,1 | 7,8 | 4,9 | 20,3 | 3,8 |
| Małopolskie | 7,6 | 10,2 | 16,7 | 21,7 | 17,8 | 13,1 | 3,8 | 3,3 | 5,8 |
| Mazowieckie | 8,7 | 20,9 | 21,1 | 15,6 | 16,8 | 15,0 | 0,5 | 1,4 | 0,0 |
| Opolskie | 7,1 | 8,9 | 39,9 | 7,8 | 15,0 | 11,3 | 10,0 | 0,0 | 0,0 |
| Podkarpackie | 6,5 | 9,9 | 16,2 | 12,3 | 15,4 | 26,9 | 6,9 | 5,4 | 0,5 |
| Podlaskie | 3,8 | 6,1 | 14,6 | 7,4 | 12,7 | 14,5 | 40,9 | 0,0 | 0,0 |
| Pomorskie | 4,8 | 8,4 | 8,4 | 20,6 | 27,6 | 11,0 | 0,0 | 2,5 | 16,7 |
| Śląskie | 20,4 | 11,6 | 7,1 | 13,9 | 12,8 | 23,4 | 7,2 | 2,2 | 1,4 |
| Świętokrzyskie | 6,8 | 9,9 | 20,6 | 14,9 | 22,3 | 19,5 | 0,0 | 6,0 | 0,0 |
| Warmińsko-mazurskie | 3,5 | 3,8 | 5,1 | 3,8 | 14,1 | 29,4 | 27,6 | 2,0 | 10,7 |
| Wielkopolskie | 7,8 | 6,6 | 13,1 | 19,5 | 16,3 | 22,4 | 4,7 | 9,6 | 0,0 |
| Zachodniopomorskie | 6,1 | 3,1 | 4,5 | 46,8 | 8,6 | 19,8 | 5,9 | 2,3 | 2,9 |

Źródło: opracowanie wewnętrzne GUS.

W Polsce średnia ilość miodu pozyskiwana od 1 rodziny pszczelej w pasiekach liczących powyżej 80 pni jest niemal dwukrotnie wyższa aniżeli w pozostałych. W pasiekach niskotowarowych uzyskiwano od 10 kg miodu na rodzinę pszczelą w 2004 r. do 18 kg w 2007 r., podczas gdy w pozostałych uzyskano z miodobrania od 22 kg do 30 kg. O zmiennych ilościach miodu w poszczególnych latach decydują między innymi warunki pogodowe i klimatyczne występujące na danym terenie, jakość dostępnych pożytków oraz odsetek pasiek prowadzonych profesjonalnie (tab. 5).

Wydajność miodu uzyskana z 1 pnia jest w Polsce zróżnicowana. Najwyższą wydajnością przekraczającą 20 kg z pnia cechowały się w 2009 r. województwo lubuskie, zachodniopomorskie, śląskie, dolnośląskie i podkarpackie, zaś najniższą świętokrzyskie (zaledwie 8,5 kg miodu). Wyraźny wzrost wydajności w latach 2000-2009 obserwowano w

województwie mazowieckim i zachodniopomorskich, odpowiednio o ponad 10 kg na pień (tab. 6).

Tabela 5. Średnia ilość miodu pozyskiwana od 1 rodziny pszczelej rocznie w Polsce, kg/rok

Table 5. Average amount of honey received annually from 1 bee family in Poland, kg/year

| Wielkość pasieki | Rok | | | | | | | | |
|-------------------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| | 2000 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 |
| Powyżej 80 pni | 24 | 22 | 28 | 22 | 25 | 25 | 30 | 26 | 30 |
| Pozostałe pasieki | 13,7 | 11,6 | 15,6 | 10 | 12 | 12 | 18 | 15 | 16 |

Źródło:[Gałuszka 1998, s. 35; Rocznik... 2010].

Tabela 6. Wydajność miodu z 1 pnia rocznie w województwach Polski w latach 2000-2009, kg/pień/rok

Table 6. Productivity of trunks in Polish voivodeships in the period 2000-2009, kg/trunk/year

| Województwa | Rok | | | | | | | | | |
|---------------------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 |
| Polska | 11,9 | 12,4 | 12,9 | 14,9 | 14,6 | 11,5 | 15,9 | 17,4 | 18,4 | 16,5 |
| Dolnośląskie | 13,5 | 14,3 | 14,4 | 13,6 | 13,6 | 12,7 | 17,5 | 20,0 | 22,2 | 20,1 |
| Kujawsko-pomorskie | 14,0 | 11,9 | 18,3 | 18,3 | 11,9 | 12,9 | 12,9 | 17,2 | 15,8 | 12,8 |
| Lubelskie | 15,0 | 13,0 | 14,8 | 15,0 | 16,1 | 11,5 | 18,0 | 18,6 | 23,7 | 14,5 |
| Lubuskie | 13,0 | 17,0 | 15,7 | 21,1 | 19,4 | 15,0 | 18,1 | 20,1 | 23,3 | 21,6 |
| Łódzkie | 12,0 | 9,5 | 13,9 | 12,8 | 15,1 | 9,9 | 10,9 | 15,9 | 19,7 | 10,5 |
| Małopolskie | 10,0 | 10,1 | 10,2 | 16,9 | 10,0 | 10,3 | 21,8 | 15,9 | 15,8 | 13,7 |
| Mazowieckie | 13,5 | 15,0 | 14,8 | 14,8 | 17,8 | 13,0 | 13,8 | 16,6 | 20,7 | 24,6 |
| Opolskie | 14,0 | 18,0 | 19,7 | 19,0 | 22,4 | 15,0 | 15,0 | 20,5 | 17,7 | 13,7 |
| Podkarpackie | 10,0 | 10,0 | 13,8 | 12,5 | 18,6 | 9,7 | 19,0 | 17,2 | 11,8 | 20,9 |
| Podlaskie | 10,0 | 9,0 | 9,9 | 10,4 | 11,1 | 11,8 | 12,3 | 15,8 | 17,1 | 15,0 |
| Pomorskie | 11,0 | 8,3 | 8,9 | 9,0 | 8,4 | 6,0 | 13,0 | 17,8 | 17,3 | 14,9 |
| Śląskie | 13,0 | 13,0 | 13,8 | 15,0 | 18,2 | 13,5 | 16,5 | 15,2 | 17,1 | 20,2 |
| Świętokrzyskie | 10,0 | 11,0 | 7,9 | 14,0 | 3,5 | 8,0 | 10,0 | 13,8 | 16,4 | 8,5 |
| Warmińsko-mazurskie | 10,0 | 13,6 | 12,8 | 13,5 | 16,7 | 14,0 | 13,5 | 19,4 | 18,4 | 13,7 |
| Wielkopolskie | 11,0 | 12,9 | 9,4 | 16,6 | 17,4 | 12,0 | 18,0 | 15,8 | 19,1 | 15,6 |
| Zachodniopomorskie | 11,0 | 11,0 | 11,8 | 19,0 | 10,2 | 7,5 | 9,6 | 14,6 | 23,7 | 21,1 |

Źródło: opracowanie wewnętrzne GUS.

Sytuacja pszczelarstwa a miody regionalne

Polska należy do tych państw na świecie, które charakteryzują się wielowiekową tradycją bartnictwa i ekstensywną gospodarką pszczelarską. Ponadto jest jedynym producentem miodu pitnego na skalę przemysłową, co stwarza korzystne warunki do budowania przewagi konkurencyjnej na nasyconym rynku produktów rolno-spożywczych w Europie. Istotnym atutem dla produkowanych w kraju miodów są sprzyjające warunki środowiskowe, zwłaszcza w obszarze „Natura 2000”, do ekologicznego prowadzenia pasiek. Ponadto możemy zanotować na tym obszarze niższe aniżeli w innych krajach UE parametry zanieczyszczenia środowiska metalami ciężkimi, pestycydami, czy pyłami przemysłowymi, przez co uzyskiwane miody o charakterze regionalnym mogą cechować

się wyższymi parametrami jakościowymi. Jednak, aby tak się stało pszczelarze powinni poczynić kroki w kierunku większej higieny i zestandaryzowanej pod względem fizykochemicznym produkcji. Potencjał, który drzemie w krajowej gospodarce pasiecznej jest znaczący, jednak produkcja musi być w głównej mierze nastawiona na towarową, a nie amatorską. Dotychczas na krajowej Liście produktów tradycyjnych MRiRW zarejestrowano 38 miódów, wśród nich 5 chronionych jest na obszarze UE jako oryginalny produkt regionalny, w tym jako chronione oznaczenie geograficzne (ChOG). Są to miód wrzosowy z Borów Dolnośląskich, miód drahimski, miód kurpiowski, a jako chroniona nazwa pochodzenia (ChNP) podkarpacki miód spadziowy. Tymczasową ochronę ma miód z Sejneńszczyzny/Łódzkiej. Pierwszym miodem z Polski, który jest chroniony od 31.05.2008 r. przez UE w ramach polityki jakości żywności jako oryginalny produkt regionalny, był miód wrzosowy z Borów Dolnośląskich. We wniosku aplikującym o jego rejestrację wskazano, iż na Dolnym Śląsku funkcjonuje około 500 pszczelarzy [Miód... 2008], jednak zaledwie dwóch w latach 2008-2010 wytwarzało produkt zgodny ze specyfikacją, w ilości odpowiednio 720 kg, 1200 kg i 330 kg, choć z danych z wcześniejszych lat wynika, iż średnioroczna produkcja tegoż miodu kształtowała się na poziomie około 2 tys. ton. Niestety produkt z uwagi na jego podaż należy uznać w stosunku do zgłaszanego popytu jako unikatowy, niszowy. Nie należy się dziwić, że w ostatnim sezonie (2010 r.) jego cena kształtowała się powyżej 40 zł za kg, podczas gdy jeszcze w 2008-2009 oscylowała w granicach 28 do 30 zł. Była ona od 3 do 8 zł za 1 kg miodu wyższa niż cena innych miódów wrzosowych. Producenci nie tylko tego miodu, ale i pozostałych z oznaczeniami unijnymi, niezbyt chętnie decydują się na poddanie procesowi kontroli produkcji miodu zgodnie z przyjętą specyfikacją, aby uzyskać znak ChNP czy ChOG. W ich opinii zbyt wysokie są relatywnie koszty kontroli, które musi ponieść pszczelarz, ponadto za dużo próbek zostaje pobranych przez służby kontrolne, zbyt dużo jest formalności i dokumentacji, którą musi wypełnić oraz prowadzić pszczelarz, wysokie są opłaty związane z kontrolą, które zostają zwrócone w zbyt odległym terminie w ramach środków PROW 2007-13, a przede wszystkim niewielka jest produkcja samego miodu w stosunku do dodatkowych obowiązków. Sprzedaż miodu wrzosowego, a także pozostałych omawianych w tej części opracowania, odbywa się przede wszystkim przez bezpośrednie kanały dystrybucji. Trafia on zazwyczaj do stałego konsumenta, który doskonale zna jakość wytwarzanego produktu, kupuje go regularnie ze względu na walory smakowe oraz jego jakość. Kolejnym miodem, zarejestrowanym jako chronione oznaczenie geograficzne w dniu 13.07.2010 r., był miód kurpiowski. W latach 2007-2008 grupa zrzeszająca jego producentów był reprezentowana przez Kurpiowsko-Mazowiecki Związek Pszczelarzy w Ostrołęce i zrzeszała około 180 osób. Użytkowali oni około 5 tys. rodzin pszczelich. W 2009 r. liczba członków związku wynosiła 200 pszczelarzy⁶, co stanowiło blisko połowę wszystkich pszczelarzy gospodarujących na Kurpiach. Łączna liczba rodzin pszczelich na tym obszarze nie przekracza 8 tys. W latach 2007-2008 produkcja miodu osiągnięta przez 200 pszczelarzy wynosiła około 40 ton, a w 2009 r. spadła do około 30 ton⁷. Zaledwie 9 pszczelarzy w 2010 r. poddało produkcję miodu kurpiowskiego kontroli i mogło etykietować go jako ChOG. Trzech z nich wielkość produkcji oszacowała na poziomie około 666 litrów. Produkt ma zasięg głównie lokalny. Co ciekawe, około 60% zrzeszonych

⁶ Badania w ramach projektu badawczego MNiSW grant własny Nr NN 112 057234.

⁷ Dane szacunkowe Kurpiowsko-Mazowieckiego Związku Pszczelarzy w Ostrołęce.

w związku pszczelarzy posiada gospodarstwo rolne, pozostali nie zajmują się zawodowo pszczelarstwem. Są to pasjonaci, którzy posiadają różne źródła utrzymania, np. robotnicy, bezrobotni, emeryci, renciści itp. Według notowań cen miodu z tego terenu wynika, że średnia cena za jego kilogram w sprzedaży detalicznej wynosiła w 2007 r. około 10 zł, zaś w 2008 r. była o 20% wyższa, czyli 12 zł. Sprzedaż produktu odbywała się w 70% w gospodarstwie, zaś pozostałe 30% trafiało do konsumentów w trakcie np. kiermaszy, targów, festynów czy innych imprez plenerowych i okolicznościowych. Podobną strukturę sprzedaży ma podkarpacki miód spadziowy. Został on zarejestrowany przez Komisję Europejską w dniu 07.08.2010 r. jako chroniona nazwa pochodzenia. Pszczelarstwo podkarpackie charakteryzuje dużą liczbą pszczelarzy, jest ich około 3 tys.⁸. W większości zbierają oni miód w sposób rzemieślniczy w okresie występowania spadzi, czyli od początku czerwca do końca września. Dotychczas ani jeden pszczelarz nie zdecydował się poddać procesowi kontroli produkcję miodu podkarpackiego, aby móc etykietować produkt ze znakiem unijnym jako ChNP. W latach 2004-2008 pszczelarz sprzedając miód w skupie mógł uzyskać średnio 8-9 zł/kg, podczas gdy w 2007 r. około 13-14 zł/kg. Z badań wynika, że jego cena detaliczna jest o 80-120% wyższa od ceny hurtowej.

Kolejnym miodem regionalnym jest miód drahimski, zarejestrowany jako ChOG w dniu 16.06.2011 r. przez KE. Pochodzi on z woj. Zachodniopomorskiego, a grupą producentów, która starała się o nadanie mu chronionego statusu w ramach polityki jakości żywności było Stowarzyszenie Producentów Miodu Drahimskiego, składające się z 4 rodzinnych gospodarstw pasiecznych. Według danych szacunkowych produkcja miodu drahimskiego w 2008 r. wyniosła około 140 ton, zaś przeciętna ilość zebranego miodu kształtowała się około 35 ton na każde gospodarstwo pasieczne. Cena uzyskiwana za opakowanie produktu o wadze 1,25 kg w 2009 r. w sprzedaży hurtowej wynosiła około 22 zł. Jak podkreślają pszczelarze, ponad 95% miodu sprzedano na rynku krajowym, o zasięgu regionalnym. Produkt można przede wszystkim nabyć u producenta, choć także podczas targów itp. Jeden z producentów dostarcza miód także do kilkunastu sklepów specjalistycznych, w tym sklepów ze zdrową żywnością, delikatesów i sklepów zielarskich. Na rejestrację chronionej nazwy pochodzenia oczekuje miód z Sejneńszczyzny, z Łódzkiej.

W kraju prowadzona jest ekstensywna gospodarka pasieczna w krótkim trzymiesięcznym okresie wegetacyjnym roślin (tj. od połowy maja do połowy sierpnia). W 4 gminach z powiatu sejneńskiego i suwalskiego działa około 200 pszczelarzy. Dominują osoby w wieku 31-50 lat (około 60%), blisko 20% stanowią młodzi do 30 roku życia, pozostały procent w strukturze pod względem wieku przypada w udziale pszczelarzom z długim doświadczeniem, mającym powyżej 51 lat do 84 lat. Pasieki na tym terenie składają się maksymalnie z 10-15 uli. Szacuje się, że produkcja miodu z tego obszaru mogłaby wynosić 2-3 tony⁹, a sprzedaż odbywałaby się bezpośrednio na rynku lokalnym, głównie w pasiece lub w trakcie festynów itp. W latach 2004-2007 średnia cena miodu w hurcie kształtowała się na poziomie około 6-8 zł za litr, podczas gdy w sprzedaży detalicznej 16-25 zł. W 2008 r. przeciętna cena wynosiła w sprzedaży bezpośredniej około 20 zł za opakowanie 1,4 litra, a w 2009 r. 20 do 25 zł [Borowska 2010].

⁸ Według Wojewódzkiego Związku Pszczelarzy w Rzeszowie.

⁹ Dane szacunkowe Terenowego Koła Pszczelarzy w Sejnach.

Podsumowanie

Współczesne pszczelarstwo musi sprostać, często narzuconym z zewnątrz, czynnikom przyrodniczym, środowiskowym czy ekonomicznym. Dokonujący się postęp techniczny rodzi nowe zagrożenia, ale także stwarza nowe możliwości. W Polsce gospodarka pasieczna nastawiona jest głównie na produkcję miodu. Jego wolumen oraz jakość jest uzależniona od wielu czynników, zarówno bezpośrednich, jak i pośrednich. Na główny plan wysuwają się czynniki pogodowo-atmosferyczne w trakcie sezonu pasiecznego i wystąpienia intensywnego pożytku w postaci odpowiedniej ilości roślin nektarodajnych oraz spadziujących. Kolejne są czynniki ekonomiczne, w tym koszty produkcji (m in.: leków, transportu, paliw), liczby rodzin pszczelich i tzw. napszczelenie. Niepokojące jest to, iż od kilku lat organizacje pszczelarzy donoszą o słabnięciu rodzin pszczelich i ginięciu dużej liczby pszczół, sięgającej nawet 30% rocznie.

Specyfiką polskiego pszczelarstwa jest to, że najważniejszym produktem generującym największy dochód w gospodarstwie pszczelarstwie jest miód, choć poza nim pozyskuje się także воск, propolis, mleczko pszczele, jad (mającym zastosowanie w leczeniu np. chorób reumatycznych), pierzęgę i pyłek. Niestety istnieją liczne bariery dynamiczniejszego rozwoju pszczelarstwa w kraju. Wynikają one między innymi z dużego rozdrobnienia, zbyt małej liczby pni w pasiekach, z potrzeby wędrówki z rodzinami pszczelimi po terenie, na którym występuje niedobór pożytków, a także uwarunkowań cech społeczno-ekonomicznych pszczelarzy (wiek, kwalifikacje, zawodowość, potencjał itp.). Dlatego niezmiernie ważne staje się wsparcie tego sektora rolnictwa, aby przyniósł wymierne korzyści zainteresowanym stronom, nie tylko pszczelarzom, ale także i konsumentom. Co ważne poziom spożycia miodu w Polsce jest niewspółmiernie niski. Jest to zaledwie 0,3 kg na mieszkańca rocznie, podczas gdy w innych krajach Wspólnoty jest zdecydowanie wyższy, np. w Grecji wynosi 1,6 kg, a w Niemczech 1,3 kg. Miód nie znajduje się na liście produktów codziennego użytku, a szkoda. Siega się po niego, gdy musimy, jesteśmy jego smakoszami lub bardzo go cenimy. Jest to produkt o relatywnie wysokiej cenie, traktowany przez nabywcę jako luksusowy. Można zatem tłumaczyć, że wydatek związany z jego zakupem decyduje o utrzymującym się niskim poziomie jego konsumpcji. Produkt ten gości najczęściej na stołach osób starszych, podawany jest też dzieciom z uwagi na jego wartości odżywcze i bogaty skład chemiczny. Zaleca się, aby codzienne spożycie miodu przez osobę dorosłą (zdrową) wynosiło około 20 g (około 1 łyżki). Najchętniej spożywa się go na śniadanie lub w okresach obniżonej odporności organizmu. Aby wpłynąć na stronę popytowo-podażową bardzo ważne stają się działania o charakterze instytucjonalnym, ukierunkowane na proces edukacyjny, promocję, czy informację mogące przyczynić się do poprawy jakości oferowanego produktu na rynku oraz wzmocnić poszczególne ogniwa związane nie tylko z jego produkcją, ale i zbytem.

Literatura

- Analiza sektora pszczelarskiego w Polsce dla opracowania Krajowego Programu Wsparcia Pszczelarstwa w latach 2010-13. [2009]. Instytutu Sadownictwa i Kwiaciarstwa im. S. Pieniążka w Skierniewicach, Oddział Pszczelarstwa w Puławach.
- Bee Mortality and Bee Surveillance in Europe. [2008]. European Food Safety Authority, *The Efsa Journal* nr 154, ss. 1-28.
- Borowska A. [2010]: Uwarunkowania ekonomiczne i pozaekonomiczne produkcji żywności wysokiej jakości w

- Polsce. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Cichoń J., Wilde J. [1996]: Competitiveness of the Polish beekeeping industry in the European market. *Pszczeln. Zeszyty Naukowe* nr 40 (2), ss. 7-15.
- Gałuszka H. [1998]: Miód pszczeleli: powstanie - wartość odżywcza - zastosowanie. Wyd. Sądecki Bartnik, Nowy Sącz, ss. 8-26.
- Gerula D., Węgrzynowicz P., Semkiw P. [2007]: Analiza sektora pszczelarskiego dla opracowania 3-letniego Programu Wsparcia Pszczelarstwa w Polsce w latach 2007-2013. Oddział Pszczelarstwa Instytutu Sadownictwa i Kwiaciarstwa w Puławach, Puławy.
- Miód wrzosowy z Borów Dolnośląskich. [2008]. [Tryb dostępu:] <http://pszczelipark.pl>. [Data odczytu: wrzesień 2011],.
- Mruk H. [1987]: Rynek miodu w Polsce. Monografie i Syntezy. Instytut Rynku Wewnętrznego i Usług, Warszawa.
- Pszczelnictwo. [1998]. Prabucki J. (red.). Wydawnictwo Promocyjne "Albatros", Szczecin.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2010. [2010]. GUS, Warszawa.
- Semkiw P. [2007]: Pszczelarstwo w Unii Europejskiej. *Pszczelarstwo* nr 8, s. 10.
- Semkiw P., Gerula D., Węgrzynowicz P. [2007]: Pszczelarstwo w Polsce (część I). *Pszczelarstwo* nr 9, s. 12.
- Semkiw P., Ochał J. [2010]: Sektor pszczelarski w Polsce – dane aktualne (część I). *Pszczelarstwo* nr 5, ss. 12-13.
- Wilde J. [1995]: Czy istnieją warunki pszczelarstwa zawodowego w Polsce? *Pszczelarstwo* 46(7), ss. 5-6
- Wojtacki M. [1982]: Produkty pszczele i przetwory miodowe. PWRiL, Warszawa, ss. 91.